

POLGÁR TAMÁS*

A LENGYEL–SZOVJET-OROSZ HÁBORÚ ÉS A REVÍZIÓ 1920

THE POLISH-SOVIET WAR AND THE REVISION 1920

ABSTRACT

At the same time with the Peace Treaty of Trianon, an economic agreement between Hungary and France was signed by the Hungarian government in which they put significant economic options at the disposal of a French group of firms. In exchange, the Hungarian party received a French declaration which they interpreted as the possibility of a partial territorial revision. According to this, diplomatic attempts were made for the reacquisition of Sub-Carpathia and the establishment of a common Hungarian-Polish border. Meanwhile, the French Ministry of Foreign Affairs was aiming at a Polish-Hungarian-Rumanian confederation based on economics. The Hungarian and Polish parties had already started negotiations, but the Rumanian-Hungarian negotiations never took place. On the occasion of the meanwhile serious Polish-Soviet conflict, the Hungarian government aimed at the rearmament of the Hungarian army and the occupation of Sub-Carpathia arguing that the Czech army would not be able to defend the passes of the Carpathians. All attempts failed, but oddly enough, it was the time of Beneš's journey to Belgrade and Bucarest, which meant the birth of the Little Entente.

Az 1920. június 4-én Magyarország által aláírt trianoni békeszerződés revíziója furcsamód éppen az aláírást követő hónapokban tűnt – legalábbis a magyar kormány számára – a leginkább reális elképzelésnek. A békeszerződés felülvizsgálatának lehetősége magyar részről két ponton merült fel. Egyrészt a békeszerződés hadseregre vonatkozó korlátozó intézkedései, másrészt pedig Kárpátalja hovatartozásának tekintetében. A magyar reményeknek az 1920 tavaszán és kora nyarán a magyar és francia kormány között lezajlott gazdasági tárgyalások és szerződés, valamint az ún. Millerand-levél adott alapot. Leginkább pedig akkor kerültek közel a tényleges megvalósuláshoz, amikor a lengyel–szovjet háborúban a Vörös Hadsereg csapatai csaknem a Kárpátokig törtek előre.

A magyar és francia kormány közötti gazdasági tárgyú megállapodás és a diplomáciai tárgyalások felélénkülése elsősorban annak volt köszönhető, hogy a francia külügyminisztériumban a szovjetellenes irányvonal került előtérbe, és Lengyelország és Románia mellett Magyarországot tekintették a leginkább bolsevikellenes országnak.¹ Ez az irányzat, amelyet elsősorban Maurice Paléologue – a korábbi szentpétervári követ – képviselt, Közép-Európát gazdasági egységként kívánta kezelni, Magyarországot pedig be kívánta kapcsolni a gazdasági vérkeringésbe. Jellemzően a – Franciaország számára hagyományosan fontos – vasúthálózat és a dunai közlekedési útvonal volt a megállapodás tárgya.

Amint pedig lehetőség nyílt arra, hogy magyar diplomaták Párizsba utazzanak, megindultak a megbeszélések és a tárgyalások a gazdasági együttműködésről. Ennek keretei között a franciák a Magyar Államvasutak üzemeltetésére, egy budapesti kikötő építésére, valamint a magyar Hitelbank egy jelentős részvénycsomagjának megszerzésére törekedtek. A magyar felet elsősorban doktor Halmos Károly ügyvéd képviselte, aki oda-vissza utazgatott Párizs és Budapest között. A magyar fél a megállapodástól egyrészt a diplomáciai és

* PhD-hallgató (PTE Interdiszciplináris Doktori Iskola), történelem tanár Janikovszky Éva ÁMK.

gazdasági elszigeteltség megszűntét, másrészt békeszerződés felülvizsgálatát várta, mégpedig a hadsereg és a tisztán magyar lakosságú területek kérdésében.²

Azt a magyar félnek is be kellett látnia, hogy a békekonzferencián közép-európai ügyekben Franciaország a mérvadó, ezért őt kell megnyerni. A békefeltételek esetleges módosítása csak a franciákon keresztül tűnt lehetségesnek. Fochet, a budapesti francia főbiztos jelentéseiben rendkívüli alapossggal számol be a magyar politikusokkal folytatott megbeszéléseiről. Apponyi azt mondta Fouchet-nak április 4-én folytatott beszélgetésük során: „Amit mi kívánunk, [...] mindenekelőtt az, hogy északi megyéink közül kapjuk vissza azokat, amelyek igazán magyarok. Szükségünk van közös határra Lengyelországgal, amellyel együtt mindent megtennénk a bolsevizmus ellen.”³

Április 11-én Simonyi-Semadam Sándor miniszterelnök fejezi ki fájalmát Kárpátalja cseheknek való átadása miatt, mivel „a magyarok legalábbis egy folyosót szeretnének megőrizni azért, hogy Lengyelországgal kapcsolatban lehessenek.”⁴ A cseh–szlovák vezetésnek korántsem sikerült minden nemzetiségi szervezetet meggyőznie a Magyarországtól való elszakadásról. Kárpátaljának a cseh–szlovák államhoz való csatolása ügyében a Magyarországi Ruszinok Politikai Egyesülete 1920 áprilisában igen erőteljes tiltakozásának adott hangot.⁵

Fouchet és Apponyi között április 17-én lezajlott beszélgetésről Fouchet az alábbi szövegű táviratot küldte Párizsba: „Apponyi gróf fölkeresett, és közölte: Magyarország csak világosan megfogalmazott fönntartásokkal fogja aláírni a békeszerződést [...], és azonmód a Nemzetek Szövetségéhez fordul, hogy kérje fölülvizsgálatát, mivel a rendelkezések végrehajthatatlanok és veszélyt jelentenek Európa békéjére. Ám az aláírást megkönnyíthetnek avval, ha egynéhány módosítást késedelem nélküli foganatosítanak, valamint ha kilátásba helyeznék a – szerinte – tiszt magyar, (az) anyaországához szervesen kapcsolódó területek (jövöbeni) visszajuttatását.”⁶

A közös lengyel–magyar határ tárgyában a francia külügyminisztériumban egy 1920. március 7-i keltezésű névtelen feljegyzés akként foglal állást, hogy arra Franciaország érdekében is szükség van. Az okfejtés szerint fennáll a veszélye egy Németország, Cseh-Szlovákia és Oroszország alkotta szövetségnek, amely Lengyelországot – „Franciaország frissen szerzett szövetségesei közül az egyetlen, amelynek támogatására egy Németországgal való újabb összeütközés esetén bizton számíthatna” – megfojtaná. „A föltámadt és Franciaországgal szövetségre lépett Lengyelországnak elsőrendű érdeke, hogy határos legyen Magyarországgal. A lengyel sajtó és a lengyelországi pártok egyhangúlag evvel a követeléssel lépnek föl.”⁷ A feljegyzés több más tekintetben is kiáll a magyarok mellett, akikre a francia politika a jövőben a pángermánizmussal és a pánszlávizmussal szemben számíthatna.

1920. május 6-án azonban a szövetséges és társult hatalmak által az Apponyinak a magyar észrevételekre adott válaszleveléből nyilvánvalóvá válik, hogy érdemben nem hajlandóak változtatni a békefeltételeken.⁸ Ennek az ún. Millerand-levélnek⁹ a határmegállapító bizottságok jogköréről szóló passzusának azonban, a magyar fél – mint később kiderült – túlzott jelentőséget tulajdonított.¹⁰ Itt meg kell azonban jegyezni, hogy a levél kézbesítését megelőzően Fouchet arról tájékoztatta Millerand-t, hogy Teleki április 29-én az országgyűlésben külügyminiszterként elsőnek megtartott beszédében „kijelentette, hogy az aláírandó békeszerződést a magyar nemzet csak egy föltétellel fogadja el: ha biztos lehet abban, hogy az nem végleges.”¹¹

Az elsősorban Halmos Károly közvetítésével zajló francia–magyar tárgyalások kissé lassan haladtak, mivel Horthy kormányzó egyetértése mellett szükség volt a magyar kormány érintett tagjainak beleegyezésére és aláírására is, amit a gyakori személyi változások tovább bonyolítottak. A franciák számára geostratégiai szempontból kiemelt fontosságú vasút üzemeltetési joga, valamint a dunai hajózásba való bekapcsolódás szándéka, illetve a dunai kikötő építése, a Duna magyarországi szakaszának ellenőrzése a szövetséges angolok érdekeit is sértette.¹² Ennek megfelelően az angol diplomácia igyekezett akadályokat

gördíteni a francia–magyar tárgyalások útjába.¹³ A Magyar Államvasutak ügyét ráadásul a békeszerződéssel összeegyeztethetetlennek tekintették, mert az a jóvátétel zálogaként semmilyen tekintetben nem kerülhetne idegen kezekbe.¹⁴

A francia fél – a Schneider cégcsoport révén – a fenti opciók és a Magyar Általános Hitelbank részvénycsomagjának birtokában tulajdonképpen a magyar gazdaság irányítójává válhatott volna. A tranzakció azonban csak kis része volt a franciák nagyszabású gazdasági akciójának, amely – Lengyelországtól a Balkánig – a teljes térségre kiterjedt volna.¹⁵ A franciák azonban a tervezett beruházásokat – elsősorban gazdasági okokból – nem voltak képesek megvalósítani.

A francia–magyar tárgyalások során Halmos Károly készített egy szövegtervezetet a francia deklarációhoz, és ehhez csatolt egy összefoglalót is a magyar kívánságokról. Az ennek alapján megfogalmazott francia deklarációt Fouchet május 17-én Teleki külügyminiszternek, május 18-án pedig Horthynak és a kormány tagjainak is felolvasta. A szöveg értelmében Közép-Európa prosperitása és békéje a legfőbb cél, amely csak az összes érintett fél egyetértésével valósítható meg, és a francia diplomácia ehhez felajánlja segítségét „E kísérletek célja, az említett kísérőlevél [Millerand-levél – P.T.] előírt feltételei keretében az esetleges gazdasági vagy etnikai igazságtalanság korrigálása, illetve a kisebbségek védelmének biztosítására már hozott előírások kiegészítése.”¹⁶

A deklaráció szövege, továbbá annak időzítése nyilván nem véletlen. A megfogalmazás ugyan semmilyen konkrét ígéretet nem tartalmaz, de nem mondhatjuk azt sem, hogy a magyar kormány túlértékelte volna azt, amikor abban a részleges revízió lehetőségét látta. Ha francia oldalról nézzük, akkor a deklaráció megkönnyítette mind a francia–magyar tárgyalások tárgyát képező opciók, mind a békeszerződés magyar részről való aláírását. Előbbire május 29-én, a francia deklaráció hivatalos átadására pedig június 22-én került sor.¹⁷

A megállapodást nem csupán a magyar kormány értékelte túl. Június 24-i táviratában a londoni francia követ is aggódva kérdezi felettesét, Millerand-t az egyezmény háttéréről. „Tudnom kellene, pontosan mi a jelentősége a magyaroknak tett nyilatkozatunknak, amelyben [...] kötelezzük magunkat néhány gazdasági vagy etnikai igazságtalanság jóvátételére.”¹⁸ A külügyminiszter válasza egyértelművé teszi a francia álláspontot: „Nem arra vállalunk kötelezettséget, hogy jóvátegyük az etnikai és gazdasági igazságtalanságokat, ahogyan azt ön szemlátomást értelmezi, hanem arra, hogy fölajánljuk jószolgálatainkat a Magyarország és szomszédai közötti békés megegyezést szolgáló erőfeszítések érdekében... [...] Mindent összevéve: Magyarországtól gazdasági előnyöket kapunk jóindulatunk jeléért cserébe, amelyet anélkül ígérünk oda, hogy a békeszerződésben és a békeszerződés kísérőlevelében megállapított föltételekből valamit is engednénk”¹⁹

A Franciaország és Magyarország között aláírt megállapodásra a velünk szomszédos államok is gyanakodva tekintettek. Bár a megállapodás szigorúan gazdasági volt – Paléologue óva intette a magyar felet, hogy azt másként értelmezze –, annak szelleme mindenképpen ellentétes volt ezen országok abbéli törekvéseivel, hogy Magyarországot minél jobban meggyengítsék és elszigeteljék. A fenntartás a tekintetben jogos volt, hogy a francia diplomácia ezúttal egy Lengyelország, Magyarország és Románia – a három leginkább bolsevikellenes ország – közötti szövetségi rendszert szeretett volna létrehozni.²⁰ Ez az új vonal nem jelentette egyúttal a többi szövetséges mellőzését, csupán annyi történt, hogy Párizsban felismerték, Magyarország nélkül Közép-Európa életképtelen.²¹

A szövetséggel kapcsolatban mind magyar, mind pedig lengyel részről nagyfokú hajlandóságra számíthattak. Annál is inkább, mivel a lengyel és a magyar kormány között már korábban is baráti viszony állt fenn, annak ellenére, hogy 1920 márciusa előtt a francia diplomácia ezt még nem nézte jó szemmel.²² A magyar kormány Csekolics Iván gróf, a varsói magyar követ révén már korábban felvetette a bolsevikok elleni közös harc lehető-

ségét, amit Patek lengyel külügyminiszter ekkor még visszautasított, jóllehet nem kategorikusan.²³

1920 májusában – amikor arra a francia fél a magyar–lengyel közeledést már inkább bátorította, mint ellenezte – Párizsban Halmos és Stanisław Patek lengyel külügyminiszter folytatott egymással megbeszélést, mégpedig arról, hogy milyen szempontok alapján lehetne egy Magyarország és Lengyelország közötti egyezményről szóló tárgyalást lefolytatni. Ennek során is felmerült a közös lengyel–magyar határ kérdése, valamint a lengyel fél diplomáciai segítségnyújtása Magyarország részére.²⁴

A lengyel–magyar–román blokk, mint kitörési lehetőség olyan komolyan foglalkoztatta a magyar vezetést, hogy maga az államfő Horthy írt levelet Piłsudskinak a lengyel államfőnek. A kormányzó 1920. június 6-án kelt levelében ugyancsak felmerül a közös lengyel–magyar határ ügye. „Rendíthetetlenül reménykedem benne, hogy a helyreállító igazság valamikor a közeli jövőben eltünteti eme Magyarország ellen vétett hibát, eltörölve a két állam közötti mesterséges határokat.” Horthy vállalja, hogy a magyar fél tárgyalásokat kezdeményez Romániával: „Számomra az nem titok, hogy Kelet-Európát érintő számos kérdésben Lengyelország és Románia érdekei egyfajta hasonlóságot, párhuzamot mutatnak. Az általános politika terén, a Magyarország és Lengyelország közötti együttműködés érdekében a magyar kormány hajlandó kielégítő megoldásokat keresni a Romániát és Magyarországot aktuálisan elválasztó számos nehézség megoldására.”²⁵

Lengyelország számára, bár a lengyel–magyar–román konföderáció lengyel részről is több előnnyel, például Cseh–Szlovákia pozícióinak gyengítésével járt volna, nem volt annyira elsőrendű kérdés.²⁶ Ennek ellenére Piłsudski marsallt, amikor június 21-én Csekonics gróftot a Horthy kormányzó által írt levél átadása alkalmával fogadta, igen élénken foglalkoztatta a magyar–román tárgyalások ügye. A lengyel államfő arról tájékoztatta a magyar követet, hogy a Bukarestbe küldött Rozwadowski tábornok megbízatást kapott a magyar érdekekben való közbenjárásra a román királynál. Úgy vélte azonban, hogy a kérdést nehezíti a román megszállás miatt Magyarországnak megítélt 9 milliárd frank kártérítés. Csekonics gróf tájékoztatta Piłsudskit a magyar kormány és hadvezetés abbéli szándékáról, hogy a magyar fegyveres erők – az újrafelfegyverzés lehetőségének függvényében – részt vennének a bolsevikok elleni harcban, ami adott pillanatban komolyan foglalkoztatta a marsallt, és azt kérte Csekonicstól, hogy haladéktalanul vegye fel a kapcsolatot Sosnkowski tábornokkal.²⁷

A varsói francia követ július 13-i levelében arról számolt be Millerandnak, hogy a lengyel külügyminisztériumban örülnek a francia külpolitika új irányának. Sapieha külügyminiszternek azonos kétélyeit fogalmazta meg „a román–magyar kapcsolatok azonnali javulásának esélyeit illetően”, továbbá a lengyel–magyar viszonyt illetően utalt arra, hogy „nem volna kívánatos, ha a Lengyelország és Magyarország között egykönnyen baráti váló viszony károsan befolyásolná a lengyel–román kapcsolatokat.”²⁸

Piłsudski hivatalos válasza egy hónappal később érkezett Budapestre, ebben azonban biztosítja Horthyt, hogy „részünkről mindent megteszünk, hogy hozzájáruljunk a szóban forgó nehézségek elsimításához azzal a mély meggyőződéssel, hogy a három állam, Magyarország, Románia és Lengyelország egymáshoz közeledése olyan lesz, hogy az hatásosan tudja szolgálni a béke azonos érdekeit Európa e területén.”²⁹ Ezzel egyidőben Sapieha herceg, az új lengyel külügyminiszter arról biztosítja Csekonicsot, hogy „Lengyelország számára csak egyféle külpolitikát tud elképzelni, éspedig egy Magyarországgal és Romániával kötött szövetséget francia égisz alatt. Szerinte ez a terv jelenleg még nem valósulhat meg...”³⁰

A lengyel–magyar közös határ kérdése a magyar–lengyel–román szövetség keretein belül nem tekinthető realitásnak, mivel Románia ahhoz nem járult volna hozzá. A francia–magyar megállapodás kapcsán Take Ionescu attól tart, hogy esetleg a magyarok elérik, hogy visszakapják Kárpátalját Cseh–Szlovákiától, amit ő határozottan ellenez, mivel „Ro-

mániának életbevágóan fontos érdeke fűződik ahhoz, [hogy] Nyugat-Európával továbbra is a [megbízhatóság] elengedhetetlenül szükséges követelményeivel rendelkező közlekedési kapcsolatai legyenek, amit a Magyarországon vagy Szerbián áthaladó vonalak tartósan nem tudnak biztosítani”.³¹

A magyar kormány túlzó reményei csak akkor válnak érthetővé, ha egy pillantást vetünk a lengyel–szovjet konfliktusra. Míg az 1918 őszen újjaszületett Lengyelország nyugati és déli határaival foglalkoztak Párizsban, és azt nemzetközi megállapodásokban rögzítették, addig a keleti határ tekintetében a lengyelek kezét nem kötötte meg a párizsi békekonferencia. Az 1917-es oroszországi eseményeket megelőzően a francia külpolitika nem állt ki a lengyel függetlenség mellett, a lengyelkérdést orosz belügynek tekintették. Ezt követően azonban a megszületendő Lengyelországot a térségbeli legjelentősebb szövetségesüknek tekintették. Központi szerepet szántak neki a Németországot a bolsevizálódó Oroszországtól elzáró, és a németeket sakkban tartó szövetségi rendszerben. Ennek megfelelően a lengyelek számíthattak Franciaország diplomáciai és katonai támogatására. A lengyel emigránsokból francia tisztek közreműködésével, francia fegyverekkel és felszereléssel még a háború idején felállított ún. Haller-hadsereg 1919 tavaszi „hazaszállításának” köszönhetően katonailag Lengyelország vált a térség legerősebb hatalmává.

A lengyel fél 1920 tavaszán offenzívát indított a Vörös Hadsereg ellen Ukrajnában, azaz a céllal, hogy ott egy vele szövetséges kormányzatot segítsen hatalomra, amely azonban nem rendelkezett társadalmi támogatottsággal. A lengyel fél „ukrajnai kalandja” – amelyhez bizonyos területi ígéretekkel alkalmasint Romániát is megpróbálták megnyerni – azonban több helyütt is ellenérzést váltott ki. Egyrésztől a cseh–szlovák vezetés – különösen Beneš – tiltakozott az akció ellen, másrésztől ekkor már a franciák is rosszallóan tekintettek a lengyel offenzívára. A Vörös Hadsereg második ellentámadása pedig a korábbi lengyel–szovjet fronton túl is üldözte a lengyel hadsereget, ismét felvetve Közép-Európa bolsevizálásának rémét.

Itt rövid kitérőt kell tenni a magyar haderő kérdésére. A Nemzeti Hadsereg adott pillanatban nem volt bevethető állapotban. Hamelin tábornok, a budapesti katonai misszió vezetője jelentéseiben a magyar hadsereg folyamatos szervezéséről ad számot a francia hadügyminiszternek. Július eleji levelében azt írja, hogy a magyar hadsereg méretét tekintve hét gyalogos és egy lovashadosztályból áll, amely azonban nem rendelkezik megfelelő felszereléssel. Véleménye szerint a magyar hadvezetés arra számít, hogy végül nem kell majd betartani a békeszerződés korlátozó intézkedéseit.³²

Úgy tűnik, hogy július elején – tekintettel a lengyel hadsereg szorult helyzetére – a lengyel hadvezetést komolyan foglalkoztatta a magyar katonai segítség kérdése. Csekonics kifejezetten illetékes forrásra hivatkozva kért sürgős választ arra a kérdésre, hogy „képes-e a Nemzeti Hadsereg azonnal vagy a legrövidebb időn belül Lengyelországnak a bolsevikok ellen hús vagy harmincezer lovas katonát rendelkezésre bocsátani. A csapatok szállítása Románián keresztül lenne lehetséges.”³³

A július 13-án kiábrándító a válasz érkezett Budapestről, amiben Teleki azt írja, hogy „csak kisebb számban tudunk lovas katonákat küldeni, a lovak csekély száma miatt, de tudunk küldeni más, jelentős stratégiai értékű csapatokat.” A lovasok kiállításához – a békeszerződés korlátozó intézkedései miatt – a lengyelek közbenjárását kéri. A Románián át való szállítást Teleki nem tartja biztonságosnak: „Nem tehetjük ki csapatainkat az internálás, felszerelésüket pedig az elkobzás veszélyének.”³⁴

Végeredményben szervezett módon, hivatalos keretek között nem került sor tényleges fegyveres segítségnyújtásra, bár magyar tisztek vettek részt a lengyelországi harcokban.³⁵ A lengyeleknek nyújtott magyar segítség azonban így is jelentős volt. Közvetlenül a lengyel állam megalakulása után, 1918 novemberében megkezdődtek a tárgyalások a lengyel

hadsereg magyar gyártású municióval való ellátására. Mivel felszerelésük zöme három ország – Franciaország, Németország és a Monarchia – „öröksége”, a csapatok utánpótlása nem kis nehézségbe ütközött. A szállítás – francia jóváhagyással – már 1919 elején el is kezdődött, és a Tanácsköztársaság ideje alatt szünetelt, csak 1920 januárjában indult újra. Összességében 1919–1920 folyamán 78 millió darab lőszer, 20 ezer srapel gránátot, és további felszereléseket szállítottak le Lengyelország számára.³⁶

Maguk a szállítások azonban nem zajlottak zökkenőmentesen. A semlegességére hivatkozó, ám Lengyelországgal szemben is ellenséges hangot megütő Cseh–Szlovákia még a varsói csata idején sem volt hajlandó átengedni területén a fegyverszállítmányokat.³⁷ Mind a magyar lőszer, mind pedig a lengyeleknek szánt szövetséges fegyverszállítmányok Románián, és Kárpát-Ukrajna románok által megszállt területén át jutottak el végcéljukhoz.³⁸

Július végére a lengyelországi helyzet a szövetségesek megítélése szerint is kritikussá vált. Számolni kellett azzal az eshetőséggel, hogy a Vörös Hadsereg dél-nyugati frontja, amely Lwów (Lemberg) irányába mozgott, esetleg a Kárpátok hágóin keresztül Magyarországra irányába is támadhat. A magyar kormány tétovázás nélkül igyekezett kihasználni a helyzetet. A budapesti katonai misszió vezetőjén keresztül azonmód feltették a kérdést, hogy vajon a cseh–szlovák haderő hajlandó-e, és ha igen, akkor képes-e újrat állni a szovjet–orosz csapatoknak. Ezenfelül felajánlást tett, hogy Magyarország – és Kárpátalja – védelme érdekében négy hadosztállyal megszállná a négy kérdéses hágót.³⁹

Az üzenetváltás már csak azért is kellemetlenséget okozott, mert a kérdésfeltevés és a felajánlás nem a szolgálati úton történt, Hamelin tábornok azt közvetlenül Szlovákia katonai parancsnokának Mittelhauser tábornoknak küldte, megkerülve ezzel Pellé tábornokot, a prágai katonai misszió vezetőjét, aki utóbbinak felettese volt. A válaszban egyébként Mittelhauser biztosítja Hamelint, hogy: „Cseh–szlovák kormányzat minden intézkedést megtett a területére való behatolás megakadályozására a Lengyelországtól és Galíciától Szlovákiáig és Kárpátaljáig húzódó hágókon keresztül. Úgy vélem, nem lehet a foganatosított intézkedések hatékonyságát előre kétségbe vonni.” A magyar kormány felajánlásának értelmét pedig megkérdőjelezi: „A magyar közreműködés politikai következményeinek értékelésére nem vagyok illetékes, elfogadására különben semmi esélyt nem látok.”⁴⁰

Párizsban a magyar kormány képviselőletében eljáró Praznovszky próbálkozott meg az ajánlattal Paléologue-nál, és ennek is mindössze annyi hatása volt, hogy a vezértitkár egy július 27-i szigorúan bizalmas táviratban, a francia külügyi képviselőket arról tájékoztatja, „hogy egy egész Közép-Európát fenyegető veszéllyel szemben a magyar ajánlatot is fölhasználjuk. Ezért minisztériumom – annak ellenére, hogy jelen ajánlatot nem fogadja el – úgy ítéli meg, hogy Praznovszkyt nem volna célszerű elbátortalanítani.”⁴¹

A kérdést maga Millenrand szinte azonnal megtárgyalta Benešsel, aki éppen Párizsban tartózkodott. Állásfoglalásáról – amely nyilvánvalóan felülírja beosztottjának két nappal korábbi álláspontját – július 29-i táviratában tájékoztatta a francia külügyi képviselőket: „Pellé tábornok [...] úgy ítéli meg, hogy Cseh–Szlovákia területi épségét Kárpátaljának – akár időleges – magyar megszállása is kérdésessé teszi. Teljes mértékben osztom Pellé tábornok véleményét. A magyar kormány nyilvánvalóan azzal a hátsó gondolattal cselekszik, hogy hasznot húzzon a jelenlegi körülményekből, és kijátssza a békeszerződést, amelyet nemrégén írt alá. Nyilvánvaló, hogy nem egyezhetünk bele egy ilyen próbálkozásba.”⁴²

A külügyminisztérium válasza azonban nemcsak a magyar kormányt, de a budapesti francia főbiztost és a budapesti francia katonai misszió vezetőjét sem nyugtatta meg.⁴³ Hamelin tábornok – mint katona – a francia hadügyminisztériumon keresztül a nagykövettek tanácsának ellenkező szellemű táviratot küld július 31-én. „3. Már most intézkedést kell hozni a tekintetben, hogy a helyzet súlyosbodása esetén fölkérjük Magyarországot: a nyugati hatalmak együttes érdekében vállalja magára a felelősséget. 4. Márpedig a magyar

hadsereget jelenleg mindössze 30 ezer szervezés alatt álló fő alkotja, 36 zászlóaljnyi lovas katonával, 24, egyenként 250 lövetű, azonnal használható ágyúval. E közreműködés tehát teljességgel haszontalan volna, hacsak a szövetségesek nem segítik a magyar hadsereget tüzérrel és lőszerrel, és nem engedélyezik a békeszerződésben meghatározott haderő és hadfőlszerelés túllépését.”⁴⁴ Fouchet pedig úgy tűnik, hogy részben osztja a magyarok abbéli aggályát, hogy a cseh–szlovák haderő képes lesz megvédeni a Kárpátok hágóit.⁴⁵ Mindazonáltal a francia főbiztos is tisztában van azzal, hogy a magyarok a bolsevikok elleni katonai segítséget Kárpátalja visszaszerzésére szeretnék felhasználni.⁴⁶

A magyar felajánlás nyomatékositása érdekében augusztus 10-én Halmos személyesen kereste meg Paléologue-ot, aki azonban arról tájékozta a magyar kormány megbízottját, hogy az ilyen irányú tárgyalásoknak nincs esélyük a sikerre, sőt arra inti a magyarokat, hogy „semmi olyasmibe ne fogjanak bele, ami azt a gyanút keltheti, hogy nincs szándékban a békeszerződés tisztességes végrehajtása”.⁴⁷

A magyar kormány utolsó próbálkozása Csáky Imre gróf és Láng Boldizsár báró párizsi útja volt, Millerand miniszterelnök és külügyminiszter azonban nem is fogadta őket.⁴⁸ Ez pedig a magyar kísérlet végleges kudarcát jelezte. Augusztus közepén végül a Vörös Hadsereg Varsó, valamint Lwów (Lemberg) elleni támadása összeomlott, a lengyel hadsereg pedig ellentámadásba ment át, így a közvetlen bolsevik veszély megszűnt, ezzel a magyar kormány törekvései – mind Kárpátalja megszállása, mind a magyar hadsereg felfegyverzése tekintetében – okafogyottá váltak. Rövid időn belül pedig a francia külügyminisztériumban ismét személyi változások következtek be. Paléologue helyét a vezértitkári poszton Philippe Berthelot vette át, aki Beneš személyes jó barátja, volt, így a lengyel–magyar–román blokk koncepciója is lekerült a napirendről.⁴⁹

Mint ismeretes, Beneš a lengyel–szovjet-orosz háború legkritikusabb szakaszában indult el diplomáciai körútjára Prágából. Augusztus 6-án Karl Renner kancellárral tárgyalt Bécsben, majd Belgrádba utazott, ahol augusztus 14-én aláírták a csehszlovák–jugoszláv egyezményt, és Bukarestbe távozott. A Kisantant létrejöttét jelentő tárgyalások és megállapodások célja egyértelműen az Osztrák–Magyar Monarchia restaurálásának megakadályozása és Magyarország elszigetelése volt, ám nem véletlen, hogy éppen abban a pillanatban sikerült tető alá hozni a különböző okok miatt többször is elnapolt megállapodást, amikor Magyarországnak a legjobbak voltak a kapcsolatai Franciaországgal. A lengyel–magyar–román blokk ötlete nem volt titok Beneš előtt sem, márpedig annak esetleges megvalósulása politikailag elszigetelte volna Cseh–Szlovákiát. Abban az esetben, ha Kárpátalja visszaszerzésével létrejött volna a közös magyar–lengyel határ, Cseh–Szlovákia geostratégiaiilag is elszigetelődött volna a vele ellenséges országok gyűrűjében.⁵⁰

Az is figyelemre méltó, hogy a Kisantant létrejötté Franciaország pillanatnyi politikájával egyértelműen ellentétes volt, azt a francia külügyminisztérium ellenségesen szemlélte. Míg a francia külpolitika igyekezett Magyarországot visszakapcsolni Közép-Európa gazdasági vérkeringésébe, addig szomszédaink éppen ennek ellenkezőjére törekedtek, azaz a magyar államnak – szemükben az Osztrák–Magyar Monarchia örökösének – a teljes elszigetelésére.

Jóllehet Franciaország Kelet-Közép-Európát saját érdekszférájának tekintette, mégsem tudta szövetségeseinek külpolitikáját – szinte a legcsekélyebb mértékben sem – befolyásolni. Ennek jele nemcsak a Kisantant létrejötté, valamint Lengyelország Szovjet-Oroszország ellen vívott háborújának több mozzanata, de az is, hogy Cseh–Szlovákiát a lengyel–szovjet-orosz háború legkritikusabb pillanataiban sem sikerült rávenni arra, hogy engedje át területén a Lengyelországnak szánt hadianyagot. Saját lehetőségeiket a franciák gazdasági téren is túlbecsülték, mivel a régiót érintő nagyszabású terveik kivitelezéséhez a háború után nem volt erejük. Felmerülhet az a szigorúan elvi kérdés, hogy amennyiben Fran-

ciaország mégis úgy dönt, hogy a békeszerződés aláírása előtt Magyarország javára módosítja az előzetesen megállapított határokat, akkor azt el tudta-e volna fogadtatni amúgy is elégedetlenkedő szövetségeseivel.

JEGYZETEK

1. Ormos Mária (1975): Francia–magyar tárgyalások 1920-ban. Századok 1975/ 5–6. szám 911. old.
2. A magyar és a francia fél közötti tárgyalásokról és az aláírt gazdasági egyezményről bővebben lásd: Ormos (1975) 904–949. old.
3. Ádám Magda–Ormos Mária (2006): Francia diplomáciai iratok a Kárpát-medence történetéről II. Trianon, 1919–1920. iratszám: 103.
4. Ádám–Ormos (2006) 2. kötet, iratszám: 106.
5. „Közöljük, hogy a magyarországi ruszinok soha nem egyeznek abba bele, hogy Magyarországtól elszakítsák őket. Kérjük, biztosítsanak számunkra teljes védelmet.” Ádám–Ormos (2006) 2. kötet, iratszám: 108.
6. Ádám–Ormos (2006) 2. kötet, iratszám: 114.
7. Ádám–Ormos (2006) 2. kötet, iratszám: 85.
8. Ádám–Ormos (2006) 2. kötet, iratszám: 119.
9. A kísérőlevelet A. Millerand francia külügyminiszter és miniszterelnök látta el kézjeggyével.
10. „Mihelyt azonban a határmegállapító bizottságok munkához látanak, és úgy ítélik meg, hogy egy bizonyos részen – amint erről fentebb szó esett – a békeszerződés rendelkezései igazságtalanságot eredményeznek, amelynek megszüntetése mindenkinek érdekében áll, lehetőségük lesz arra, hogy megállapításait a Nemzetek Szövetségének Tanácsa elé terjesszék. A szövetséges és társult hatalmak ezekben az esetekben hozzájárulnak ahhoz, hogy a Szövetség Tanácsa – valamelyik érdekelt fél kérése esetén – fölajánlhassa jószolgálatait annak érdekében, hogy az eredeti határvonal kiigazítását illetően békés megegyezésre jussanak, minden olyan szakaszra nézve azonos föltételek mellett, ahol a kiigazítást a határmegállapító bizottság szükségesnek tartja.” Uo.
11. Ádám–Ormos (2006) 2. kötet, iratszám: 117.
12. A cégcsoport megszerzett opciói: a Magyar Államvasutak és kapcsolódó állami üzemek kihasználása 90 évre, a budapesti kereskedelmi és ipari kikötő építése, a Duna szabályozása és csatornázása, hidroelektromos üzem építése, Csepel-szigeten kikötő építése, a Duna–Tisza csatorna megépítése, a 230 ipari vállalatot ellenőrző Magyar Általános Hitelbank egy részvénytársaságja. Ormos (1975) 917, Ádám–Ormos (2006) 2. kötet, iratszám: 151.
13. Fouchet többször is beszámol angol kollégájának a magyar kormányról és Horthynál a tárgyban tett látogatásáról, amelyek hátrányosan befolyásolhatják a francia érdekeket. Ádám–Ormos (2006) 2. kötet, iratszám: 133, 134, 139, Ádám Magda–Ormos Mária (2007): Francia diplomáciai iratok a Kárpát-medence történetéről III. 1919–1920. iratszám: 2 és 5, 11, 14.
14. „A brit kormányzat legutóbb jegyzéket nyújtott át a magyar kormánynak, amelyben fölhívja a figyelmet arra, hogy a vasúti ügylet ellentétes [a béke]szerződés – nevezetesen a jóvátételi fejezet – előírásaival.” Ádám–Ormos (2006) 2. kötet, iratszám: 139.
15. Ormos (1975) 923–924. old.
16. A deklaráció teljes szövegét lásd Ormos (1975) 918. old.
17. Ormos (1975) 918–919. old.
18. Ádám–Ormos (2006) 2. kötet, iratszám: 157.
19. Ádám–Ormos (2006) 2. kötet, iratszám: 161.
20. Ormos (1975) 907, 910–911. old.
21. Ormos (1975) 908. old.
22. Ormos (1975) 907. old.
23. „A kérdés csak akkor merülhetne fel, ha a [szovjetekkel – P.T.] már megkezdett békétárgyalások nem mutatnak fel eredményeket.” *Papers and Documents Relating to the Foreign Relations of Hungary*. Vol. I. 1919–1920. Budapest, 1939. (a továbbiakban PDRHFR): 149–150. old.
24. Ádám–Ormos (2006) 2. kötet, iratszám: 118.
25. Horthy Miklós francia nyelvű levelének szövegét lásd PDRHFR: 332–333. old.

26. Ennek aktuálpolitikai okai voltak, mivel a lengyel vezetés számára ekkor a mindenekelőtt való problémát a lengyel–szovjet háború jelentette.
27. PDRHFR: 381–385. old.
28. Ádám–Ormos (2007) 3. kötet, iratszám: 9.
29. PDRHFR: 446–447. old.
30. A távirat szövegét lásd PDRHFR: 447–448. old.
31. Ádám–Ormos (2007) 3. kötet, iratszám: 6.
32. Ádám–Ormos (2006) 2. kötet, iratszám: 3, A békeszerződés törvénybe iktatására ekkor még nem került sor.
33. Csekonics 1920. július 10-i táviratát lásd: PDRHFR: 445. old.
34. PDRHFR: 451. old.
35. Somogyi Erika (1986): *Magyarország részvételi kísérlete az 1920-as lengyel–szovjet-orosz háborúban*. Történelmi Szemle 1986/2. szám 322–323. old.
36. Somogyi (1986) 319. old.
37. Csekonics e témában augusztus 10-én írt táviratát lásd: PDRHFR: 558. old.
38. Somogyi (1986) 320. old.
39. Ádám–Ormos (2007) 3. kötet, iratszám: 25.
40. Uo.
41. Ádám–Ormos (2007) 3. kötet, iratszám: 16.
42. Ádám–Ormos (2007) 3. kötet, iratszám: 18.
43. A magyar hadügyminiszter Millerand táviratával egyidőben, nyilván Mittelhauser tábornok válaszában ismeretében – Hamelin tábornokon keresztül – levélben kéri a szövetséges hatalmak válaszát arra a kérdésre, „hogyan az antant hajlandó-e: [...] b) ellátni a magyar hadosztályokat türelemmel, abban az esetben, ha az antant nem áll készen a hágók megszállására, vagy nem szándékozik azt végrehajtani; rendelkezésünkre bocsátani a szükséges hadianyagot és engedélyezni a kellő átszervezés azonnali végrehajtását.” Ádám–Ormos (2007) 3. kötet, iratszám: 22.
44. Ádám–Ormos (2007) 3. kötet, iratszám: 21.
45. „Sem jogosult, sem illetékes nem vagyok arra, hogy fölbecsüljem a cseh hadsereg ellenállási képességét. Mindössze arra szorítkozom, hogy [megemlítsem]: a háború alatt a cseh katonák nem vívták ki magyar bajtársaik csodálatát. Azonkívül úgy tartják, hogy a cseh hadsereg – még ha elvégzi is feladatát – nem tudhatja maga mögött a hátszág támogatását a bolsevik erők ellen.” Ádám–Ormos (2007) 3. kötet, iratszám: 24, 28.
46. Ádám–Ormos (2007) 3. kötet, iratszám: 28.
47. Ádám–Ormos (2007) 3. kötet, iratszám: 31.
48. Ádám–Ormos (2007) 3. kötet, iratszám: 36.
49. Ormos (1975) 944. old.
50. Németország, Magyarország és Lengyelország eleve ellenségesen tekintett Cseh–Szlovákiára, ám Beneš hosszútávon nem bízott meg Ausztriában.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Ádám Magda–Ormos Mária (2006): Francia diplomáciai iratok a Kárpát-medence történetéről II. Trianon, 1919–1920. www.tankonyvtar.hu/tortenettudomany/tortenelem (letöltés ideje: 2010. június 5.)
- Ádám Magda–Ormos Mária (2007): Francia diplomáciai iratok a Kárpát-medence történetéről III. 1919–1920. www.tankonyvtar.hu/tortenettudomany/tortenelem (letöltés ideje: 2010. június 5.)
- Ormos Mária (1975): Francia–magyar tárgyalások 1920-ban. *Századok* 1975/ 5–6. szám 904–949. old.
- Papers and Documents Relating to the Foreign Relations of Hungary. Vol. I. 1919–1920. Budapest, 1939.
- Somogyi Erika (1986): Magyarország részvételi kísérlete az 1920-as lengyel–szovjet-orosz háborúban. *Történelmi Szemle* 1986/2. szám 313–324. old.